

סימן לא

עבודת בטחון בשבת

ש א ל ה :

בימי מלחמת השחרור, בשנת תש"ח, בקשו להקים גדר בטחון מסביב לשכונת קרית שמואל בעיר טבריא, מחשש התנפלות הערבים על שכונה זו, אם מותר במקרה זה, להמשיך בעבודה גם בשבת.

ת ש ו ב ה :

ב"ה.

לכבוד ידידי הרב הגאון המובהק והצדיק הנשגב, כש"ת ר' אשר זאב וורנר שליט"א [זצ"ל]
אב"ד בטבריא עיה"ק, ת"ו.

שלום וברכה.

[חולל שבת, בזמן שאין סכנה בפועל / חטון תושבים בשבת,
מחשש התפשטות מחלה / ביאור הגמרא
במסכת יומא דף פ"ה ב']

(א) כ"ת דן, שרק להתריע על דבר ר"ל, מותר בשבת בכל א"י שהיא כאפרכיאה אחת, [עפ"י הר"ן פ"ב דתענית], אבל לא לחלל שבת בעיר שעדיין לא פשט אליה הדבר ר"ל. ואני אומר שזה תלוי ברופאים המומחים, שאם הם אומרים שעלול להתפשט וצריך לחסן את האוכלוסיה ע"י זריקות, אפילו אם יש בהן מלאכה דאורייתא, אם לא נעשה מערב שבת, מותר בשבת, והתוס' ז"ל במסכת פסחים דף מ"ו ע"ב ד"ה רבה אמר, לא מצאו תירוץ לקושיא שיותר כל מלאכות שבת הואיל וראוי לחולה שיש בו סכנה, אלא מפני שזה לא שכית, אבל במצבנו ודאי התנפלות האויב נחשבת בגדר שכית.

(ב) ומה שהביא ראיה ממילה שלא בזמנה שלא הותרה בשבת אעפ"י שזהו בגדר פיקו"נ, לדרשת ר"א ב"ע להציל מכת, [יומא דף פ"ה ב', נענה ר"א ואמר, ומה מילה שהיא אחד מרמ"ח איברים שבאדם דוחה את השבת, ופ"י רש"י, לפי שחייבין עליה כרת לאחר זמן, ק"ו לכל גופו שדוחה את השבת], על זה אני משיב, שלרבי אלעזר בן עזריה אמנם קשה, שהלא אותה הסכנה של כרת ישנה גם בשלא בזמנה, ועוד יותר בגדול, ואם התורה ציוותה למול בשבת משום פיקו"נ דכרת, למה באמת לא התירה בשלא בזמנה. ואמנם כ"ת אומר דשלא בזמנה אינו דוחה, שהמצוה איננה

דווקא ביום הזה, ואולם החשש של כרת הרי ישנו בכל רגע, ואם מה שהותר בשבת הוא מטעם מצוה בזמנה ביום השמיני, איך למד מכאן לדחות שבת משום פיקו"נ, ואם משום צירוף של מצות היום לחשש של פיקו"נ דכרת, מה יאמר להתיר בפיקו"נ גרידא, ואם משום המצוה של פיקו"נ והסכנה של אבדן נפש, הלא זהו אותו הדבר, דלמה יש מצוה, משום סכנת נפש, ונמצא שצירוף אין כאן.

(ג) ואולם יש להבין, שבגמרא אמרו שלכולהו אית להו פירכא לבר מדשמואל, והיינו שמא ודאי הותר, אבל לא ספק, ולכאורה הרי גם במילה אין זו אלא ספק פיקו"נ, שאם יהיה עד מחר וגמול אותו אין שום חשש של סכנת כרת, אעפ"י שלשמא ימות חיישינן, אבל אין זה אלא ספק, ועוד שאם לא תתיר התורה למול משום שבת, שוב לא יהא כאן כרת, כמוכח, ולמה התירה משום כרת, לא תתיר ולא יהא ענין של כרת, וצ"ל שחששה שמא לא ימול גם מחר בתשיעי, אבל בקטן הרי באמת אין כאן חיוב כרת, שהאב אינו חייב כרת, אלא זוהי מצוה שבביטולה יש מציאות של כרת, והיינו בגדול, ודן ר"א מזה עד היכן כחו של פיקו"נ מגיע, שהתורה התירה למול בשבת, מפני שבביטול מצוה זו יש מציאות של כרת, מכש"כ וכו'. ואעפ"י שיש להשיב, מה למילה שיש בה צירוף של מצות היום וכנ"ל, מכ"מ הוא דן שאם הותרה שבת במילה, אעפ"י שאין זה ענין של כרת ממש, וכנ"ל, בצירוף המצוה, יש לנו להתיר אף בלי צירוף, משום סכנת נפש ממש.

(ד) ומעתה, לא קשה ממילה שלא בזמנה, ששם אין צירוף של מצות היום, ואין כאן אלא ספק סכנת כרת, שאפשר למול למחר, ויוצא מכאן שהפירכא שאין לנו אלא ודאי אבל ספק מנא לה, איננה כלפי ר"א, ואעפ"י אמרו שיש עליו פירכא, וע"כ שהפירכא היא שא"א לתלות דבר זה בפיקו"נ של כרת, שבמילה בשמיני אין לנו סכנת כרת בפועל, וגם הסברא דלעיל קיימת היינה, שלא תתיר תורה

שאם בקטן אין כאן כרת ממש, ואם בגדול, הלא המילה עצמה אינה דוחה שבת, אך למה באמת אינה דוחה שבת, וע"כ כנ"ל.

אגב, עצם הענין אינו מובן לע"ד, לפי פירוש רש"י ז"ל שראב"ע דן משום פיקו"נ מכרת, א"כ מהו זה שדן ראב"ע ממילה שאינה אלא באחד מרמ"ח איבריו וכו', הלא היא פיקו"נ של האדם כולו, ונזכרתי שראיתי במהרש"ם חלק ב' שדן בזה, וכמדומני שפירש שזוהי תיקונו הרוחני של אבר זה, וכ"ש להצלתו הרוחנית של כל הגוף, ואין לי פנאי לעיין בזה.

(ו) כ"ת דן שאם אין עדיין סכנת התנפלות ואין היום ענין של פיקו"נ אף שיכול להיות שיהיו בעוד כמה ימים, אסור. ועל כן בטבריא אסור, שהמצב לא הגיע עדיין לידי כך, שלא היתה עוד שום התנפלות מצד הגויים, וחז"ל אמרו, עכו"ם, שצרו' על עיירות ישראל וכו', (דמשמע דוקא אם צרו כבר), ואמנם כן הוא, שחז"ל השתמשו בלשון זה, אבל נפסק בשו"ע או"ח סימן שכ"ט [סעיף ו'] עפ"י האור זרוע, שאפילו אם לא באו עכו"ם עדיין אלא רוצים לבוא, מחללין את השבת, ולפלא שהשו"ע השמיט את פסק הרמב"ם שלהצלת ישראל עושין כלי זיין בשבת [פרק ב' מהלכות שבת הלכה כ"ד], אבל אין חולק עליו וודאי שהדין כך, וברור שהדין הוא כך גם אם רוצים לבוא, שבפיקו"נ מכשירין דוחין את השבת.

(ז) ואולם כ"ת דן, כנראה, משום שעדיין אין ידיעה שרוצים לבוא, והוא שואל, אם כן, נתיר לבנות חומה בשבת בכל ערי ישראל שמא יבואו גוים, כי בודאי הם רוצים להתנפל עלינו בכל מקום, כלפי זה אני אומר שהרצון של הגוים זהו דבר שאי אפשר באופן ישיר להתברר על ידינו, שהם לא יגלו לנו מגמתם ותחלשתם, כמובן, ואין זה אלא ענין של אומדנא והדין הוא כמו אצל חולה שיש סכנה, שתלוי הדבר באומדן דעת המומחים, ואם המומחים במקומכם מקבלים ידיעות מפי אלה המיוחדים לכך, להיודע ע"ד מצב הרוחות אצל הגוים, אומדים בדעתם שקרוב הדבר שיתנפלו, מי יוכל לקבל עליו האחריות ולהתנגד להם, ואתם דבר המשפט הלזה.

ואנחנו כאן, התרגו לעשות בשבת מכוניות משוריינות, על סמך דעת המפקדה, שאמדה בדעתה על יסוד ידיעות שקיבלה שמוכנים לעשות התקפה על ירושלים בשבת או במוצש"ק ולא הספיקו לעשות בערב שבת.

(ח) ועל כן, במקום שלפי דעת המומחים, קרוב הדבר עפ"י השערה שיתנפלו גוים על עיר מערי ישראל, מותר לבנות מקומות התגוננות בשבת, כשמערים שהומן דוחק

ולא יהא כרת, וענין של מציאות של כרת, לא משמע ליה לגמרא, אלא שגויה"כ היא במילה החמורה שנכרתו עליה י"ג בריתות והעשה הזאת דוחה ל"ת דשבת, ולא משום פיקו"נ, וממילא אין מכשירי מילה דוחין שבת אעפ"י שמכשירי פיקו"נ דוחין את השבת, והיינו אעפ"י שלא נתפרש בגמרא מה היא הפירכא לראב"ע, היא מובנת ממילא, (ומצינו כך בש"ס שלא נתפרש, והניחו לנו להבין בבחינת חן לחכם ויחכם עוד) אך זהו דוחק*).

והיותר מסתבר, כפי שמצאתי עכשיו בספר שו"ת בית אב"י [מצפה אריה תניינא], להגאון ר' ליב ברודא מלבוב, חלק או"ח סימן ל"ז (שכוונתי לדעתו בקושיא) שתיירן, שהפירכא אשכחן ודאי ספק מנלן, היא גם לר"א, ששאני מילה שאעפ"י שהסכנה ספק, התצלה ודאית, ועדיין לא ידענו בפיקו"נ כשגם ההצלה ספק.

(ה) ואולם עדיין יש לדקדק, מפני מה אסרה תורה מילה שלא בזמנה בגדול שהוא כבר בר עונשין, שאעפ"י שממילה בשמיני אין ללמוד ששם יש צירוף של חובת היום, אבל נדון בזה משום פיקו"נ שמותר אף כשהתיקון ספק, מכש"כ שכאן התיקון ודאי, בלי שום צירוף אחר, אלא משום המצוה של וחי בהם, ובפרט שכאן יש צירוף של מצוה, אלא שהשבת חוסמת את הדרך בפניה, ותידחה שבת משום פיקו"נ, ואין לדחות את הנקודה האחרונה שאין זה צירוף, שאין כאן הוספה, שהמצוה היא כדי שלא יבוא לידי אבדן נפשו, כרת, וכמו מצות וחי בהם, שאין הכוונה שהתוה"ק ציוותה על המילה שלא יבוא לידי כרת, אלא שציוותה על המילה וגזרה על העובר עונש כרת, אבל המצוה בכללותה שהיא קיימת תמיד, היא לחוד, וע"כ שבעצם לא נתקבלה סברת ראב"ע, מהטעם, שכיון שמצינו בפירוש שהתוה"ק התירה מילה בשבת בשמיני אין לדון כאן משום פיקו"נ, אלא צריך לדון בדרך זו, שכיון שהוא רוצה למול היום אעפ"י שחטא במה שהזניה עד עכשיו, אבל עכשיו הוא חוזר בתשובה, ומכיון שהתורה לא התירה לו למול היום, אם ימות היום, לא יהא ענוש כרת, שאנוס הוא על פי הדיבור, אעפ"י שהוא בעצמו פשע.

ואעפ"י שבפסח, אם לא מל ממש ואילך הוא חייב כרת על שלא עשה הפסח, בד"א שלא נאנס אח"כ, אבל אם נאנס אין ה"ב שהוא פטור מכרת אם נאנס בשני לגמרי ולא עשה את הפסח, או שמת בנתיים בין ראשון לשני, וכדוגמת הדביק פת בתנור ולא התירו לו חכמים לרדות שהוא פטור מכרת אעפ"י שהוא פשע [תוס' ריש שבת], ואמנם יש לחלק קצת, אבל הסברא קיימת, תדע, שבריש ר"א דמילה [שבת דף קל"ב], אמרו מנא ליה לר"א ששאר מצות מכשיריהן דוחין את השבת, אי ממילה שכן נכרתו עליה י"ג בריתות, ולמה לא אמרו מה למילה שכן פיקו"נ, אך יש להשיב,

(*) ועוד אפשר לומר, שכוונת רש"י, שהחייב כרת דוחה את השבת, ולא הכרת בפועל. — המלבה"ד.

להתיר, ואם אפשר בלי השהיה רצינית ייכל מלאכה תיעשה בשנים, יש לעמוד על זה. וכן מה שאפשר לעשות באופן שלא תהא בזה אלא מלאכה מדרבנן. צריך לעשות, אך אם זה לא יביא לידי שיהיו רציני.

זאת עלי להעיר, שאני דברתי רק מנקודת ההשקפה של פיקו"צ, אבל לדעתי מאבק זה שלנו, יש לו דין מלחמת מצוה. (מאחר שהאוי"מ נתנו לנו חלק מארץ ישראל, ואם לא נתגונן כראוי נפסיד חלילה הודמנות זו, וגם לא יהא לנו עוד מקלט מוכן לאחינו שבגולה במקרה של צרה, ר"ל, ודי לנו בנסיין האחרון, וד"ל, וגם אם נפסיד הודמנות זו, זה יביא ח"ו המוני ישראל לידי יאוש ויגרום ח"ו בהמשך הזמן כיטול דת קדשנו ברוב האומה וטמיעה והתבוללות. ודי לחכם שכמותו) ובמלחמת מצוה הלא צרים לכחילה בשבת על עזירות של גויים, ומכש"כ לעשות פעולות של הגנה.

מוכן מאליי ששכר שבת ממש אסור, ועל הפועלים לעבוד לשם שמים, ובפיקוח של כח כח הרבנות ולשמור את השבת כנ"ל.

ה' ירחם עלינו ויגן עלינו באברת חסדו וניכה במהרה לישועה ולגאולה, אמן.

יצחק אייזיק הלוי הרצוג

ראש הרבנים לישראל

י"ש חשש סנה לדחות למוצש"ק, והכל תלוי בשיקול דעות ובשיפוטם, (ואולם צריך שיהיו בתוך הזעד המחליט על ענינים הללו גם יהודים שומרי שבת כהלכתה, שמרגישים בחומה של איסור חילול שבת, כי להוראה אינם מוסמכים אלא רבני המקום, ד"ל).

ובנוגע לצעם התועלת שבגדרי תייל, והטעם שעלולים להתנפל תחילה על העיר העתיקה, בזה אין אנו הרבנים נומחים להתליט, כי זהו ענין של איסטרטגיה. (ויש גם סברא להיפך, שיתנפלו דוקא ח"ו על קרית שמואל שמהבחינה האיקונומית היא יותר חשובה, ועוד, שהיא עיר ישראלית כולה).

ט) אולם זה ברור, שצריך לנצל את כל הכוחות והאפשרויות קודם שמתחילים חילול שבת, והיינו להוסיף פועלים עד כמה שאפשר, ולסדר שיעבדו במשמרות בימות החול יומם ולילה, אצט"י שיעלה כסף רב, שאין שבת נדחית מפני הפסד כסף, ואם לאחר כל המאמצים הללו לא הספיקו, והסכנה קרובה, לפי השערת דעת המומחים, באופן שאין לדחות את גמר העבודה למוצש"ק, אין חכמה ואין עצה, ומוכרחים

סימן לג

עוד בענין הנ"ל

ב"ה, א' סיון תשי"ב.

הנה, כבר בחדש שבט העבר, התעוררתי לעיין בדבר דרכי היתר אפשריים למשטרה בנוגע לשמירת שבת קדשנו, עפ"י הצעות הועדה המצומצמת שמונתה מאת ראש הממשלה ושר הבטחון, בכדי למשוך שומרי שבת אל תוך שורות המשטרה. ואמרתי אשובה הפעם לדון בגדרי פקוח נפש.

א

הגדרת חשש פקוח נפש / ביאור בהא דאין הולכין
בפקו"ג אחר הרוב / בשיטת הרמב"ם בזה

(א) זה כלל גדול בדין, זיל בתר רובא, יוצא מכלל זה הוא פקו"ג. וכך שנינו במסכת יומא דף פ"ד, אמר שמואל אין הולכין בפקו"ג אחרי הרוב, כלומר שאין הולכין אחר הרוב לחומרא. וכך פוסק הרמב"ם ז"ל בפרק ב' מהלכות שבת הלכה כ', היתה חצר שיש בה עובדי כו"מ וישראלים, אפילו ישראל אחד ואלף עכו"ם, ונפלה עליהם מפולת, מפקחין על הכל מפני ישראל. פירש אחד מהם לחצר אחרת ונפלה עליו, אותה חצר מפקחין עליו שמא זה שפירש היה ישראל והנשארים עכו"ם. והנה בחלק הראשון של הלכה זו עדיין לא נדגמה ההלכה של שמואל, מפני הכלל של כל קבוע כמחצה על מחצה דמי, וכיון שיש בחצר זו ישראל אחד דינו כמחצה ישראל ומחצה עכו"ם, ומפקחין מפני שספק נפשות להקל, וזה נלמד מוחי בהם ולא שימות בהם, היינו למנוע את המציאות של אדם מישראל מת ע"י שמירת התורה, וכיון שעפ"י דין התורה נחשב קבוע כמחצה על מחצה, הרי כל נפש מהם ספק ישראל ספק עכו"ם, ופשוט שמצילים. ואמנם לא הוצרכה הלכה זו אלא בתור מצע להלכה הבאה תיכף אחריה, פירש אחד מהם לחצר אחרת וכו'. אך לכאורה גם זה איננו חידוש, לפי שמכיון שבחצר הראשון כולם מחצה על מחצה, הרי זה שפירש הוא ג"כ ספק ישראל ספק עכו"ם, וכבר הקשה בדומה לזה, הרב המ"מ ז"ל על האוקימתא שבפירשו מקצתם מפקחים, היינו שמקצת פירש מהחצר שיש בה דין קבוע, ואחד מהם או כולם נכנסו לחצר אחרת מפקחין, ודאכתי הוי כלקח מן הקבוע, כדון ט' חנויות, ועיי"ש, ויכול היה להקשות גם על הלכה זו של רבינו ז"ל, אך הוא מפרש שהרמב"ם מכיון למימרא זו של הגמרא באותו החלק שבהלכה כ' שאנו דנין בו עתה, ומתריץ שם המ"מ, שכתשע חנויות וכו', ולקח

מאחת מהן וכו', אירע הספק בקבוע, אבל כאן בעת פרישתו, ספיקו אם היה ישראל או עכו"ם לא היה צריך לנו בדבר, ולא אירע הספק עד שנפלה עליו מפולת בחצר אחרת, והרי"ז דומה למה שאמרנו, ובנמצא הלך אחר הרוב, ומן הדין היה שלא לפקח, והודיענו שמואל שמפקחין ואין הולכין אחר הרוב.

ואף שדברים אלו דברי טעם הם, עדיין צריך עיון. מכיון שהמציאות של מפולת תמיד קיימת למה לא יהא זה כלקח מן הקבוע ושכח מקומו, ולא כנמצא; ועוד, שתיכף שפירש אחד ונפלה עליו מפולת הרי חל הספק למפרע מי היה זה שפירש, אם ישראל או עכו"ם, וחזר הענין למפרע. אך לענין זה י"ל שהוא סובר שאין אומרים בכגון זה איגלאי מילתא למפרע הואיל ואינו קשור בטבע וד"ל, אבל קמיינתא קשיתא. והנה, לולי דברי רבותינו הראשונים ז"ל, הייתי מפרש שפרשו מקצתם, ואח"כ פירש אחד מהרוב שנשאר בחצר, שאז מכיון שפירשו כבר מקצתם, הרי יש כאן ספק שמא פירש הישראל, ואין זה דומה לקבוע, ונמצא הפורש משם פורש מספק קבוע, ובספק קבוע הולכין אחר הרוב, שעכ"פ הרוב ודאי עכו"ם, ואומרים עכו"ם הוא ואין מפקחין.

(ב) ברם, מה שצריך עיון היא הלכה כ"א ברמב"ם שם. וכך פוסק הרמב"ם: "נעקרו כולן מחצר זו לילך לחצר אחרת, ובעת עקירתם פירש אחד מהן ונכנס לחצר אחרת ונפלה עליו מפולת, ואין ידוע מי הוא, אין מפקחין עליו. שכיון שנעקרו כולם אין כאן ישראל וכל הפרש מהם כשהן מהלכין הרי הוא בחזקת שפירש מן הרוב, לפיכך אם היה הרוב ישראל, אע"פ שנעקרו כולם ופירש אחד מהם לחצר אחרת ונפלה עליו מפולת, מפקחין עכ"ל. הרי לנו דוגמא לילך אחר הרוב לא לפקח אעפ"י שבדאי אחד מהן ישראל אלא שהרוב עכו"ם, וכל הפורש מן הרוב הוא פורש, וזה לכאורה שלא כשמואל, והרי לנו כאן הלכה שגם לענין פקו"ג נוהג

אמר בשניידים שבטלה הקביעות אבל המפולת נפלה למעלה מעל העשרה והוחזק ישראל בתוכם, וכאן כשבדרך פירש אחד, ואין צורך לעשות מחלוקת בין ר' יוחנן לשמואל, אלא שזה א"א לומר, שהרי ר' יוחנן אמר בחצר אחרת אין מפקחין, משמע אפילו חזרו לקביעותם, וע"כ שכדברי הרמב"ם ז"ל שפירשו כולם ובשעת נידותם הלך ופירש אחד לחצר, ועוד נ"ל, שהרי לכאורה קשה על הרמב"ם, שהרי בגמרא משמע שמצאו דרך להשוות את ר' יוחנן ושמואל, והוא ז"ל באחת, שמחלוקת ביניהם והלכה כר' יוחנן, והלא אפשר שמודה שמואל בפירשו כולם ובשעת נידותם פירש אחד מהם או מיעוט לחצר, והנראה שהרמב"ם ז"ל הוכיח שגם באופן הנ"ל חולק שמואל ור' יוחנן, מהגמרא כתובות דף ט"ז, שהקשו שם על שמואל שפירש המשנה של מכשירין ולפקח את הגל אינו כן, היינו שהולכין אחר הרוב לפקח את הגל, והקשו, ומי אמר שמואל הכי שהרי שמואל אמר שאין הולכין אחר הרוב בפקו"נ, ולכאורה הרי היו יכולין לתרץ שכוונתו של שמואל היא שבפירשו כולם, היינו שהוסעו כל התינוקות שבמקום ההוא והושלך מהם ילד בשעת נידותם, שבזה הולכין אחר הרוב, ומשלא תירצו כך, הבינו חז"ל בשיטת שמואל שלעולם אין הולכין אחר הרוב בנפשות.

(ד) ברב, מהתימא על הטור והשלחן ערוך ז"ל, שהם פוסקים כהרמב"ם, שבפירשו כולם הולכין גם בנפשות אחר הרוב, (שו"ע סימן שכ"ט סעיף ב'), ובהלכה ג' פסקו, שגם בשלש ספיקות מפקחין, ואילו להרמב"ם לא התירו לפקח אלא על ספק אחד ולא על ס"ס, ואמנם לדינא, הואיל וספק נפשות להקל נקטינן כהפוסקים כשמואל, דבכל אופן אין הולכין בפקו"נ אחר הרוב, (ועיי' בביאור הגר"א לאבה"ע סימן ד' ס"ק פ"ט, בדעת הרמב"ם, בקשר להאמור שם במחבר בנוגע לאסופי, שדוקא מחצה על מחצה מפקחין, ולא רוב עכו"ם, ששם הוא כפירשו כולם לדעת הרמב"ם, וצ"ע, אבל דעתו ז"ל נוטה לשיטת רש"י ותוס', והרמ"א שאין הולכין בפקו"נ אחר הרוב, יעוי"ש).

(ה) כאמור, ספק נפשות להקל, ואף בס"ס להקל ואף בג' ספיקות, אבל השאלה היא עד היכן הדבר מוגדר כספק, וצ"ל, שההגדרה היא כנראה, שכל מאורע המציע לפנינו שאלה של פקו"נ אפילו יש בו כמה ספיקות מחללין שבת, ורק אם אין סבה כזו לפנינו, אלא חשש לעתיד בזה צ"ע, והנה, הבית יוסף בסימן שכ"ח כתב בשם רבנו ירוחם ז"ל: כתב רבינו ירוחם בחלק ט' וז"ל, יש מי שכתב שכל דבר שאין בו סכנה עתה אעפ"י שיכול לבוא לידי סכנה אין מחללין אלא שבות דרבנן, אבל לא איסור דאורייתא. משמעם של הדברים שאם ברור שזה יביא לידי סכנה אם

הכלל של רוב*). ולכאורה יפלא, והלא בפירוש אמרו בגמרא שאף על ס"ס מפקחין ומחללין את השבת, ובס"ס יש מחלוקת, וי"א שהוא אינו אלא כרוב וע"כ בס"ס אין מוציאין כמון, וי"א שעדיף מרוב, ומוציאין בס"ס ממון, ואם אינו אלא רוב, למה בס"ס מפקחין וברוב עכו"ם במקום שאין דין קבוע נוהג, אין מפקחין, ואם עדיף מרוב, הרי ודאי קשה, ומה בס"ס לשלילה מפקחין, ברוב לא כל שכן.

והנה נלכה נשובה למקור הראשון, במשנה יומא דף פ"ג. מי שנפלה עליו מפולת ספק הוא שם ספק אינו שם ספק חי ספק מת ספק עכו"ם ספק ישראל מפקחין עליו את הגל, ויש לחקור אם כאן נדון דין ס"ס בנפשות, שגם לאחר כל הספקות מפקחין עליו את הגל, או, שיש כאן רק ספק אחד היינו, שלא תאמר שרק בודאי חי מפקחין אלא אפילו ספק חי ספק מת נמי מפקחין, ולא תאמר דוקא אם הוא ישראל ודאי מפקחין, אלא אפילו ספק עכו"ם ספק ישראל מפקחין, יעוי"ש.

[דעת הרמב"ם בס"ס בפקו"נ]

(ג) ונראה מה שכתב בזה רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל, והנה, הרמב"ם [שם, הלכה י"ח] פסק וז"ל: מי שנפלה עליו מפולת ספק הוא שם ספק אינו שם מפקחין עליו, לכאורה משמע שלדעת הרמב"ם אין כאן אלא ספק אחד, ספק הוא שם ספק אינו שם, אולם המ"מ שם מבאר שאף הרמב"ם סובר שיש כאן ס"ס אלא שלא חשש הרמב"ם להזכיר כאן, מפני שהזכיר אח"כ אפי' תשעה עכו"ם ואחד ישראל בסמון, וכן הזכיר בסמון מצאוהו חי היינו שאין ידוע אם הוא חי או לא, עיי"ש, אבל אין זה מוכרח, שאפשר שזהו ענין אחר מה שהזכיר מצאוהו חי, היינו מצאוהו חי אעפ"י שנתרוצץ, וזה כדי ללמדנו הדין של חי שעה, וכן מה שאומר המ"מ שלא חשש להביא ספק עכו"ם ספק ישראל, מפני שהביא בסמון תשעה עכו"ם ואחד ישראל, אינו מובן, שהרי דין זה כתב הרמב"ם בהלכה אחרת, בדקו עד חוטמו וכו', ואין שום הכרח שהרמב"ם הביא את כולם לס"ס, וכמו"כ אין הכרח מהגמרא שהמדובר במשנה הוא בדין ס"ס, ועיין בלחם משנה שם.

ואפשר לומר דשיטת הרמב"ם בספק פקו"נ הוא רק בספק אחד, אבל בהתקבץ שלשת הספיקות לדעתו אין מפקחין, והוא ז"ל לשיטתו, שפוסק כרבי יוחנן שהולכין בפקו"נ אחר הרוב, והיינו שבפירשו כל העשרה ובטלה הקביעות ויצא אחד מהם, או אפילו יותר מאחד כל שזהו מיעוט שלא הוחזק ישראל ביניהם, הולכין אחר הרוב.

ומיהו פשוט, שלא נפלה מפולת למעלה מאותם העשרה שהוחזק ישראל ביניהם, אעפ"י שאין להם דין קבוע בשעה שהם מתקבצים, מפקחין, אלא שקשה לי, דא"כ היה יכול לתרץ שאין מחלוקת בין שמואל לרבי יוחנן, אלא ששמואל

לצורך חולה שאין בו סכנה מטעם הואיל וכו', ואע"ג שמדברנן אין אומרים הואיל, כיון שזה רק איסור דרבנן מותר לעשות לצורך חולה שאיב"ס.

והנה, לכאורה תמוה (כמו שתמהתי בקונטרס אחר) מה ענין שבת ליו"ט, שביו"ט התירה תורה אוכל נפש, ויש רק שאלה מהי הגדרת אוכל נפש, וסובר רבה שבעצם כיון שיש אפשרות שייאכל הדבר היום, כבר זהו גדר של אוכל נפש, ואין לוקין עליו, וזהו המושג של הואיל, משא"כ בשבת שלא הותרה או נדחתה רק בשביל פקו"נ, ואין מקום לומר שמשום כך יותרו כל המלאכות, אלא שהתוס' מקשים שנדמה זל"ה, כשם ששם עצם האפשרות בדרך שהדבר ייאכל היום עושה אותו לאוכל נפש, אף כאן תאמר שעצם האפשרות שהדבר ייעשה לפקו"נ יעשה את המלאכה כאילו לצורך חולה שיב"ס, והלא זהו בודאי שאינו כך, א"כ מוכח ביטול הסברא של הואיל, ויתרצו, שבדרך כלל חולה שיב"ס הוא על צד המיעוט, ואין להכניס זה בחשבון עד שתאמר להתיר ביטול במקום שאפשר שיימצא חולה שיב"ס, משא"כ אורחים שבדרך כלל שכיחי, אזי אפילו אם ברור שא"א שיבואו אורחים בפעם הזאת במקרה זה, אינו לוקה, ונמצא שלסוף אם מבשל לבריא בשבת אפילו אם יש שם חולה שיב"ס, אך הוא לא צריך לזה, שיש לו כבר דבר מתאים לו לאכול, ודאי חייב, שמעיקרא לא כיוונו התוס' אלא להוכיח ביטול הסברא של הואיל, ולא היתה כוונתם שבמקום ששכיח חולה שיב"ס באמת מותר שלא לצורך החולה, אך מכיון שחולה שיב"ס בדרך כלל לא שכיח, לא הוכח ביטול הסברא של הואיל.

ומכיון שכך, יוצא לנו, שלבשל במקום שאין צורך לכך אפילו כשיש שם חולה שיב"ס, ג"כ אסור מה"ת, ולא יותר על צד הספק שמא ישפך המאכל המובל לחולה, הואיל ולא שכיח שישפך, ואעפ"י שאין הולכין בפקו"נ אחר הרוב, זהו לעצם הדבר, היינו שספק אם הוא ישראל או עכו"ם, והרוב עכו"ם ואין שם קבוע, וכל כיוצא בו, ואפילו בכמה ספיקות, אבל בכגון זה שהמצב העכשוי בדרך הרוב אינו מחייב עשיית מלאכה בשבת, אין עושין מספק שמא ישפך.

[ספק רחוק לענין פקו"נ]

(ח) מ"מ למ"ד שאין הולכין בפקו"נ אחר הרוב, ואפילו בשלש ספיקות ג"כ מפקחין את הגל, קשה לייצב גבולות של פקו"נ, וכמו שהארכתי בקונטרס לענין ניתוחי מתים, בדברי הגאון חתם סופר ז"ל, ולענין הלנת מתים או לענין טומאת רופא כהן במת, כשיש ספק אחד ממאות אלפים שמא עדיין חי ואפשר להצילו, איזה גבול תציב לו, הלא שמענו ממקרים אמנם נדירים מאד, מי שאמדהו הרופאים שכבר מת והיו בו עדיין פרפורי חיים, וצא ופרנס איסור טומאת כהנים אפילו הרופאים, ואם תאמר שאיסור זה נוהג רק כשהמת כבר לן כמה ימים, הלא אסור להלין את המת, וע"כ אנו למדים מזה שבמקום שהספק כ"כ רחוק,

לא תיעשה עכשיו בשבת בשבילו מלאכה ידועה, ודאי שמחללין שבת, ואין המדובר אלא בספק עתידי ש"יכול להיות", ודעת יש מי שאומר זה, שאין מחללין במלאכה דאורייתא, ואין זה דומה לספק המוצע לפנינו כי אז אפילו בס"ס מחללין.

ב

[הגדרת חשש סכנה לעתיד]

(ו) והנה בדברים אלה צריך להתבונן, מה היא הכוונה שאעפ"י שאין בו סכנה עכשיו אעפ"י שיכול לבוא לידי סכנה וכו', אם הכוונה היא שיש זמן עד מוצאי שבת שזה ברור שהחולי לא יתפתח כ"כ מהר לבוא לידי סכנה כבר בשבת זו, ויספיקו לעשות את הדרוש במוצאי שבת למנוע סכנה, או אפילו אם יש ספק שמא יתפתח בשבת זו לבוא לידי סכנה ג"כ אין עושין עכשיו, אך גם כשיתפתח לבוא לידי מצב של סכנה, עדיין יספיקו לעשות את הדרוש ע"י חילול ש"ק להצילו, אלא שזהו ענין של וריזות, והנה, מובן מאליו שאין זה גוגע להאמור ביומא דף פ"ד ע"ב, שמחללין שבת בספק אפילו בספק של שבת הבאה, היינו בספק שאם לא יעשו לו דבר זה בשבת זו שמא ימות בשבת הבאה, שאמדהו לשמונה ימים, (ועיין שו"ע הרב ז"ל בסימן שכ"ח), ששם כבר עכשיו יש בו ריעותא זו המהווה אותו הספק ואין ממתניין כלל למוצ"ש, ובגוגע לחקירתינו הנ"ל, הנה הואיל ומרן הב"י ז"ל הביא דבר זה בבואורו על הטור, ובשו"ע השמיטה, הרי ברור שאינו מקבלו למעשה, וכן הרמ"א לא הביאו, ועלינו ללכת לקולא ולא לחוש לכך כלל.

[בואור תוס' פסחים מ"ו ע"ב, חולה שיב"ס לא שכיח]

(ז) והנה התוס' במסכת פסחים דף מ"ו ע"ב, הקשו אי אמרינן הואיל, א"כ בטלת כל מלאכת שבת הואיל וראוי לחולה שיש בו סכנה, ויתרצו כיון דלא שכיח כלל לא אמרינן הואיל, ולכאורה משמע מדבריהם שבמקום ששכיח חולה שיש בו סכנה, אה"נ שיותר המלאכות שיתכן בהן תועלת לחולה שיש בו סכנה, ומסתבר דמה שכתבו התוס' כל המלאכות הוא לאו דוקא, דלמה יותרו מלאכות שאין להם כל קשר עם רפואה, אלא ריבוי של מלאכות כוונת התוס'.

או שכוונת התוס' למכשירין שגם מכשירין דוחין שבת. והנה, בספר מצפה אריה, להגאון ר' ארי' ליב ברורי אב"ד לבוב ז"ל, חקר ע"ד בי"ח גדול, שמצויים בו כל מיני חולים, אם יש מקום להתיר חלול שבת גם בחולים שאין בהם סכנה, לפי התוס' הנ"ל, ואמנם כבר דן החתם סופר בחלק א"ח סימן ע"ט, שלפי תירוץ התוס' שצריך שכיח, אפילו יש לפנינו חולה שיב"ס, לא שכיח שישפך למלאכה זו בפרטות, ומעתה, הוסיף הגר"ל הנ"ל ז"ל לטעון, שב"י"ח גדול בודאי יש כמה דברים ממלאכת שבת שראויים להצטרך לכל חולה, כמו ביטול מאכל וסממנים אשר כמעט בתדא מחתא מחתינה, שוב י"ל שמותר מה"ת לעשות גם

זכרונם לברכה, שמותר לכבות דליקתם בשבת, משום דיש בה סכנת נפשות והוריו הרי זה משונה, מ"מ הכל לפי הענין אם היו בטוחים בודאי שלא יהיה להם סכנה בדבר, אסור לכבות, אבל בחשש סכנת ספק מותר לכבות, אפילו הדליקה בביתו של עכו"ם וכן נוהגין, ודוקא לכבות הדליקה דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ויש סכנה אם לא ניכבה, אבל אסור לחלל שבת כדי להציל ממון.

והנה, הדברים לכאורה מתמיהים, שבחשש סכנה ספק, למה יהא אסור אפילו צריכה לגופה, (והמג"א הגיה, פ"י ואיכא למ"ד שאינו חייב עליה כמ"ש סכ"ו דלא כע"ש, ומה זה יועיל שיש ספק שמא הלכה כהמקיל, עכ"פ לדעת המחמיר אסור, אלא שלנו יש ספק הלכה כמי, הרי להרשב"א וכו') ספיקא דאורייתא לחומרא, ואינו אלא לדעת הרמב"ם שספיקא מן התורה לקולא, ואולי כוונתו שיש בזה ס"ס, שמא הלכה כהרמב"ם שספק לקולא מן התורה, ואת"ל הלכה כהרשב"א שמא באמת הלכה שאינה אלא מדרבנן, אבל לא אבין, אם זה דבר שיש בו ספק, הלא אפשר ג"כ לאמר, ואת"ל הלכה כמ"ד שאסורה מן התורה, ואז כבר אין לנו צד להקל, ואין ס"ס, והנראה, שהמג"א ז"ל סיבר שהעיקר כהחבר כנגד הרמב"ם במלאכה שאצ"ל, וצ"ע עוד.

ומההכרח לומר שאין זו חשש סכנת ספק ממש, אלא דומה לזה, וע"כ דוקא בדרבנן, והסכנה היא שהגויים לא יעלילו עלינו, ואולם במשנה ברורה סימן של"ד ס"ק ע"ג כתב, ומזה יצא ההיתר לכבות הדליקה בכל מקום כיון שאפשר שאם לא יכבה, אל יחסר מהיות בעיר זקן או חולה, שאין יכול לברוח ותבוא הדליקה עליו, וכבר העיר גדול אחד, שא"כ יפלא על רבותינו ז"ל בימי התלמוד שלא התירו לכבות ואת"ל מפני שבימיהם היו הבתים נפרדים ורחוקים זה מזה, ולא היתה סכנה שתעבור הדליקה כי"כ מהר עד שלא יוכל הזקן להמלט, אבל מה תאמר בחולה או בתינוק קטן, שהוריו אינם או בבית, וזה יוכל לקרות, ועדיין לא נתברר אם ההיתר הזה הוא גם עפ"י השיטה שמלאכה שאצ"ל אסורה מן התורה, ועכ"פ מוכרחים לחלק בין זמנינו לימי חז"ל, שבימיהם היה הרבה יותר רחוק שיבוא לידי סכנת נפשות, ומכאן משהו לענין קביעת "הגבולות" בפקדו"ג.

ואולם ראיתי עכשיו בביאור הגר"א ז"ל, שלענין כיבוי בכדי נקט, אלא אפילו אם היה כיבוי מלאכה הצריכה לגופה גם כן מותר, כיון דכתב שיש סכנת נפשות אם לא יכבה, אלא נקטה משום סיפא, לאשמעינן דלענין הצלת ממון אסור לחלל שבת אפילו במלאכה שאצ"ל לגופה וכו' יעיי"ש, ובמשנה ברורה ס"ק ע"ה, ואין אחר דבריהם ז"ל ולא כלום, שכאן מיירי בסכנת נפשות ממש.

יצחק אייזיק הלוי הרצוג

ראש הרבנים לישראל

כמו במי שנקבע אצל הרופאים שהוא מת, אין זה נכנס בגדר של פקדו"ג, ועד כדי כך אין פקדו"ג דוחה שום איסור תורה, אך מה שפחות מזה מקרה אחד, אפילו ברבבה, אין לנו מגבלה בטוחה.

[בנדון דידן]

(ט) ברם, בנדון דידן, היינו שקרו מקרים שקטטות הסתיימו ברציחת נפשות, ואפילו אם הדבר מסתיים רק בהכחות, ג"כ יש שהמכה מביאה את המוכה במצב של ספק נפשות, לכן נראה לי שכל זמן שהמצב הוה נמשך, מותר ומצוה למשטרה למחר בכל המהירות האפשרית להגיע למקום המעשה בעוד מועד כדי למנוע רצח, וזה נקרא שהסיבה כבר ישנה וריעותא כבר התחילה, ואם כי אינו דומה ממש לנפלה מפולת, אבל קרוב לכך ואין מדקדקין בפקדו"ג, שהרי קרה המקרה העלול להביא לידי ס"ג, וצריך למנוע בעוד מועד, והגע בעצמך, אם גל מתמוטט ועלול ליפול על תינוק השוכב למטה, ספק אם יפול עליו, ואם יפול ספק אם ימיתהו, כלום לא הותר לך לחלל שבת להרחיקו משם.

(י) ומה שכתבנו בקונטרס א' ע"ד היתר ע"י שנים, אני נוטה לדחות, אעפ"י שלי ברור שאפשר לסמוך על עמוד התווך רבינו הגדול ז"ל, שאין שנים שעשאוהו אלא מדרבנן, ושאין עשייה ע"י שנים בשבת עושה את הדבר לאורחא, דבר זה עלול להתפרסם ועלול להביא לידי פרצה ח"ו, ומוטב לקבל עלינו עול התוראה, לפסוק, מלהשתמש באמצעי כזה.

(יא) ברם, עדיין נשאר לנו הקושי בענין החזרה לאחר שהצילו, שמא תאמר שצריך לחזור לבסיס שמא יודיעו ממקומות אחרים על מקרים דומים, בזה אני מסופק מאד, הואיל ועצם השכיחות של מקרים כאלה, אינם בגדר רוב אלא בגדר מיעוט, ולטפל בהם תספקנה המכוניות שביד המשטרה, ועכ"פ זה אני מניח להרבנים הגאונים החברים שליט"א, לדון ולפלפל ולא עלי היו כולנה, ואח"כ נדון שנית, אני אמציא אי"ה חומר ע"ד המלאכות שבהפעלת מכונית, ועל אפשרות כיצד להמנע ממלאכות של תורה, כיוון שהנחנו ליסוד שהדלקת חשמל אסור בשבת מן התורה.

[חשש סכנה לענין דליקה בשבת]

(יב) אגב, לענין כיבוי דליקה בשבת יש לעיין קצת, דהנה נפוצר בשו"ע סימן של"ד סעיף כ"ו וז"ל: וכל הדינים הנזכרים בדיני הדליקה הני מילי בימיהם, אבל בזמן הזה לפי שהוא חשש סכנת נפשות כתבו הראשונים והאחרונים